

Huvudprinciper för att främja kvalitet i inkluderande undervisningsmiljöer

Underlag för beslutsfattare

Huvudprinciper för att främja kvalitet i inkluderande undervisningsmiljöer

Underlag för beslutsfattare

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

Denna rapport har framställts med stöd av EU kommissionens Generaldirektorat för Utbildning, Kultur och Mångspråkighet:

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/index_en.htm

Dokumentet är framtaget av:

Lucie Bauer, styrelserepresentant i the Agency för Österrike

Zuzana Kaprova, styrelserepresentant i the Agency för Tjeckien

Maria Michaelidou, styrelserepresentant i the Agency för Grekland

Christine Pluhar, styrelserepresentant i the Agency för Tyskland

Redaktör: Amanda Watkins, projektledare, European Agency for Development in Special Needs Education

Utdrag ur rapporten är tillåtna under förutsättning att tydlig källa anges. Rapporten bör refereras enligt följande: Europeiska samarbetsorganisationen för utveckling av undervisning för elever i behov av särskilt stöd, 2009. *Key Principles for Promoting Quality in Inclusive Education – Recommendations for Policy Makers*, Odense, Danmark: European Agency for Development in Special Needs Education

Rapporten finns i elektroniskt format på 19 olika språk, på the Agency's webbplats: <http://www.european-agency.org/publications/ereports>

Den svenska versionen är en översättning och bearbetning av the Agency's engelska originalmanuskript.

Svensk översättning: Sigrid Färdeman

Omslagsbild: Daniela Demeterová, Tjeckien

ISBN (Tryckt format): 978-87-7110-000-6

ISBN (Elektroniskt format): 978-87-7110-021-1

ISBN: 978-91-28-00230-1 (SE, tryckt format), Bestnr: 00230 (SE, SPSM)

ISBN: 978-91-28-00231-8 (SE PDF)

© **European Agency for Development in Special Needs Education 2009**

Sekretariat

Østre Stationsvej 33

DK-5000 Odense, C Danmark

Tel: +45 64 41 00 20

secretariat@european-agency.org

Brysselkontor

3 Avenue Palmerston

BE-1000 Bryssel, Belgien

Tel: +32 2 280 33 59

brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

INNEHÅLL

FÖRORD	5
1. INLEDNING	7
2. INKLUDERANDE UNDERVISNING I ETT EUROPEISKT OCH INTERNATIONELLT PERSPEKTIV.....	11
2.1 Europeiska riktlinjer	11
2.2 Internationella riktlinjer.....	12
3. HUVUDPRINCIPER FÖR ATT FRÄMJA KVALITET I INKLUDERANDE UNDERVISNINGSMILJÖER	15
<i>En vidgad delaktighet för bättre utbildningsmöjligheter för alla ...</i>	15
<i>Läroarbete för inkludering</i>	17
<i>Organisationskultur och värdegrund som främjar inkludering</i>	18
<i>Organisation av stödstrukturer som främjar inkludering</i>	19
<i>Flexibla fördelningssystem som främjar inkludering.....</i>	19
<i>Riktlinjer som främjar inkludering</i>	20
<i>Lagstiftning som främjar inkludering</i>	22
Sammanfattande kommentarer	22
4. MER INFORMATION.....	23
4.1 Källor, the Agency	23
4.2 Övriga källor	24

FÖRORD

Den första rapporten i serien *Huvudprinciper* publicerades av the Agency 2003. Titeln var *Huvudprinciper för specialpedagogisk verksamhet – Underlag för beslutsfattare* och baserade sig på the Agency's studier fram till 2003.

Liksom den tidigare upplagan, har detta dokument tagits fram av beslutsfattare inom utbildningsområdet i hela Europa. Syftet har varit att ge andra beslutsfattare en sammanfattning av de viktigaste resultaten av the Agency's tematiska studier, för att stödja inkludering av studerande med olika slags behov av stöd i lärandet inom de ordinarie lärandemiljöerna. Den här upplagan bygger på the Agency's studier från 2003 fram till idag och täcker följande publikationer:

- Särskilt stöd i Europa 2003 (2003);
- Specialpedagogik i Europa: En tematisk sammanställning (del 1, 2003 och del 2, 2006);
- Inkluderande undervisning och goda exempel, del II (2005);
- Ungas synpunkter på specialundervisning (2005);
- Tidiga insatser för barn i behov av stöd (2005);
- Individuella planer som stöd för övergången från skola till arbetsliv (2006);
- Bedömning och inkludering (2007 och 2009);
- Ungas röster: Att möta mångfald i utbildningen (2008);
- Indikatorer – för utveckling av inkluderande undervisning i Europa (2009);
- Mångfaldsfrågor och specialpedagogik – Barn och elever med funktionsnedsättning och utländsk bakgrund (2009).

Alla dessa publikationer finns på upp till 21 språk, på the Agency's webbplats: <http://www.european-agency.org/publications>

Det är vår förhoppning att de huvudprinciper som presenteras här, på ett positivt sätt ska bidra till det arbete som beslutsfattare i hela Europa bedriver för att stödja processen mot inkluderande undervisningsmiljöer.

Cor Meijer

Direktör, European Agency for Development in Special Needs Education

1. INLEDNING

Liksom med den tidigare upplagan i serien *Huvudprinciper*, är syftet med denna upplaga att lyfta fram sådana rekommendationer och riktlinjer för utbildning som tycks vara avgörande för att stödja ett inkluderande förhållningssätt till lärande i de ordinarie undervisningsmiljöerna. Rekommendationerna bygger på principer om inkluderande undervisningsmiljöer och "en skola för alla". Alla länder i Europa är ense om att inkluderande undervisning, eller som det benämns i the Charter of Luxembourg (1996) *En skola för alla*, utgör en viktig grund för att försäkra lika villkor för alla i behov av olika typer av stöd (i utbildningen, yrkeslivet och det sociala livet). I arbetet med den nya upplagan av *Huvudprinciper* har man utgått från ett viktigt antagande i den första upplagan: "*Inkluderande undervisning kräver ett flexibelt utbildningssystem som svarar mot individens mångfacetterade och ofta komplexa behov*" (sid. 4).

Den huvudsakliga målgruppen för rapporten är fortfarande beslutsfattare inom utbildningsområdet. Liksom i den tidigare upplagan är det viktigt att påpeka att riktlinjer för inkluderande undervisning måste kunna användas av beslutsfattare i både de ordinarie undervisningsmiljöerna och de specifikt specialpedagogiska, för att påverkan på inkludering i sin vidaste betydelse ska vara så stor som möjligt. Man har också funnit att beslutsfattare inom de ordinarie undervisningsmiljöerna, behöver diskutera dessa frågor för att föra undervisningen och utvecklingen framåt. Rapporten presenterar rekommendationer som baserar sig på resultatet av the Agency's studier mellan 2003 och 2009, i fråga om vad som krävs av beslutsfattare för att stödja inkludering (för fullständig information om vilka studier rapporten täcker, se avsnitt 4: Mer information).

Studierna har bedrivits i olika tematiska projekt, mestadels med representanter från alla the Agency's medlemsländer¹.

Inriktningen på The Agency's projekt bestäms av medlemslänternas styrelserepresentanter, (vilka är utsedda av utbildningsdepartementen i sina respektive länder) i de diskussioner som förs om

¹ The Agency's medlemsländer var år 2009: Belgien (flamländska och franska delen), Cypern, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Island, Italien, Lettland, Litauen, Luxemburg, Malta, Nederländerna, Norge, Polen, Portugal, Schweiz, Slovenien, Spanien, Storbritannien (England, Nordirland, Skottland och Wales), Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike.

prioriteringar och aktuella frågeställningar. Projekten använder olika metoder (analyser av nationell information som samlas in genom enkäter eller frågeformulär, litteraturgenomgångar eller direkta utbyten mellan sakkunniga i medlemsländerna) och redovisas på olika sätt (t.ex. tryckta dokument eller elektroniska rapporter).

Alla projekt som ligger till grund för detta dokument har haft fokus på olika aspekter av inkludering som stöder allas möjlighet att få tillgång till utbildning i närsamhället. Även om de resultat som används har fokus på grundskolan, är de principer som beskrivs sådana som stödjer ett livslångt lärande och det långsiktiga målet social inkludering av alla människor. Precis som förhållandena var 2003, är det viktigt att vara medveten om att länderna är olika i fråga om förutsättningar för inkludering och att: *"Alla länder är på ... olika punkter på vägen mot inkludering"* (Watkins, 2007, s. 16).

Liksom 2003 varierar också andelen elever i grundskolan som registrerats vara i behov av särskilt stöd mellan under 1 % till 19 % i de olika länderna. Andelen elever i behov av särskilt stöd i specialskolor och specialklasser varierar också stort. Några länder har färre än 1 % av eleverna i segregerade undervisningsmiljöer och andra mer än 5 % (2009). Sådana data avspeglar olikheter i bedömningsmetoder, finansieringssystem och riktlinjer för fördelning, snarare än faktiska olikheter i länderna när det gäller förekomsten av behov av särskilt stöd i lärandet.

Liksom 2003, har de olika länderna också olika strukturer för att tillhandahålla utbildning för elever i behov av särskilt stöd. Vissa länder har målsättningen full inkludering i de ordinarie undervisningsmiljöerna. Andra länder satsar på sammanhängande enheter med målsättningen att möta de olika behov som finns. Andra länder slutligen har klart definierade separata system för de ordinarie undervisningsmiljöerna och specialskolor. Man kan dock också slå fast att *"riktlinjer för, och verksamheter med inkluderande undervisning i alla länder genomgår ständiga förändringar"* (ibid).

Trots olikheter mellan länderna, är det ändå möjligt att lyfta fram några huvudprinciper, som the Agency's medlemsländer har enats om, med utgångspunkt i senare års Agency-projekt. Dessa huvudprinciper beskrivs i avsnitt 3.

Huvudprinciperna får stöd av den allt mer dominerande förståelsen av inkluderande undervisning som något som berör en mycket större

grupp av elever med risk för exkludering än de som identifierats vara i behov av särskilt stöd i undervisningen. Detta kan kopplas till den allt mer accepterade uppfattningen att en god undervisning för elever i behov av särskilt stöd i de ordinarie undervisningsmiljöerna måste likställas med god undervisning för alla elever.

Föresatsen att vidga möjligheten att vara delaktig i de ordinarie undervisningsmiljöerna, som ett sätt att garantera kvalitativ undervisning för alla elever, återspeglas i titeln till den aktuella upplagan i denna serie: *Huvudprinciper för att främja kvalitet i inkluderande undervisningsmiljöer*.

En sådan uppfattning av inkluderande undervisning beskrivs också i flera internationella rapporter och ställningstaganden. Dokumenten sammanfattas i nästkommande avsnitt som en introduktion till de huvudprinciper som är resultatet av the Agency's studier.

2. INKLUDERANDE UNDERVISNING I ETT EUROPEISKT OCH INTERNATIONELLT PERSPEKTIV

På internationell såväl som på europeisk nivå finns en rad konventioner, deklARATIONER, ställningstaganden och resolutioner med anknytning till funktionsnedsättning, inkludering och specialundervisning, som ligger till grund för nationella riktlinjer och fungerar som referensram för ländernas arbete². Dessa dokument används också som riktlinjer för the Agency. För att sätta the Agency's arbete (och de uppgifter som använts i detta dokument) i ett vidare sammanhang, följer här en sammanfattning av de viktigaste europeiska och internationella dokumenten.

2.1 Europeiska riktlinjer

På europeisk nivå finns en rad dokument som beskriver medlemsländernas mål i fråga om stöd för studerande med olika slags behov, som visar på ett visst åtagande från EU-ländernas sida att arbeta för överenskomna prioriteringar. Många av dessa är ställningstaganden om utbildning i allmänhet, t.ex. Utbildningsrådets rapport till Europarådet *The concrete future objectives of education and training systems* (2001) och Kommissionens meddelande *A coherent framework of indicators and benchmarks for monitoring progress towards the Lisbon objectives in education and training* (2007).

Det finns dock också ett antal dokument med ett särskilt fokus på elever i behov av särskilt stöd och deras inkludering i de ordinarie undervisningsmiljöerna. Den första av dessa är från 1990 med en resolution från utbildningsministrarna som behandlade *Integration of children and young people with disabilities into ordinary systems of education*. Därefter ratificerade EU-staterna FN' s standardregler för personer med funktionshinder och sjukdomar (1993).

1996 publicerades *The Resolution on the human rights of disabled people* och Kommissionen publicerade meddelandet (utifrån en begäran om agerande) *Equality of opportunity for people with disabilities*. 2001 antog EU-parlamentet resolutionen *Towards a barrier-free Europe for people with disabilities*. 2003 kom parlamentets resolution *Towards a United Nations legally binding*

² Fullständiga referenser för dessa dokument finns i avsnitt 4.

instrument to promote and protect the rights and dignity of persons with disabilities och följdes samma år av två resolutioner *Promoting the employment and social integration of people with disabilities* och *Equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training*. Det är två av de viktigaste ställningstaganden som EU gjort och är vägledande för medlemsstaternas riktlinjer för specialundervisning.

Synpunkter från de studerande som själva är i behov särskilt stöd i undervisningen presenteras i *Lissabondeklarationen: Ungdomars syn på inkluderande undervisning* (2007). Här redovisas ett antal förslag som ungdomar i behov av särskilt stöd i senare delen av grundskolan, gymnasiet, yrkesutbildning och högre utbildning från 29 länder enats om. Ungdomarna slår i deklARATIONEN fast följande: "*Vi ser många fördelar med inkluderande undervisning ... vi behöver ha vänner med och utan behov av särskilt stöd och samspela med dem ... Inkluderande undervisning är till ömsesidig nytta för oss och för alla andra*".

2007 identifierade EU's utbildningsministrar i Utbildningsrådet specialundervisning som en av 16 prioriterade målområden att beakta inom *the Lisbon 2010 Objectives work* (Eu-kommissionen, 2007). Inom förslagen till EU's utbildningsmål för 2020, är utbildningen för studerande i behov av särskilt stöd också ett prioriterat område (2009).

2.2 Internationella riktlinjer

De rättsliga ramverk på internationell nivå som huvudsakligen påverkar inkluderande undervisning, är beskrivna i UNESCO's *Policy Guidelines on Inclusion in Education* (2009) som inleds med *Deklarationen om de mänskliga rättigheterna* (1948), fortsätter med *Konventionen mot diskriminering i utbildningen* (1960), *FN:s konvention om barnets rättigheter* (1989) och *Konvention om skydd för främjande av mångfalden av kulturyttringar* (2005). I den senaste, *Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* (2006), är det särskilt artikel 24 som lyfts fram som avgörande, eftersom den efterlyser inkluderande undervisning. Man kan hävda att dessa och andra internationella dokument: "*... pekar på de centrala punkter som måste åtgärdas för att garantera rätten till god utbildning och respekt i sin lärandemiljö*" (s.10).

Flertalet europeiska länder har skrivit under konventionen och de flesta av dem har också skrivit under protokollet och är på väg att ratificera både konventionen och protokollet.³

Alla europeiska länder har ratificerat UNESCO's *Salamanca Statement and Framework for Action in Special Needs Education* (1994). Detta gemensamma ställningstagande ger ett betydelsefullt fokus för specialpedagogiska verksamheter i Europa och är fortfarande en viktig del i de begreppsmässiga ramverken i många länders riktlinjer. Alla europeiska länder är ense om att de principer som Salamanca-deklarationen ger uttryck för, bör ligga till grund för alla riktlinjer för utbildning, inte bara dem som specifikt berör specialpedagogik. Dessa principer berör lika möjligheter i fråga om reell tillgång till lärande, respekt för individuella olikheter och kvalitativ utbildning för alla, med fokus på personliga förmågor snarare än svagheter.

I slutsatsen och rekommendationerna från session nr. 48 av the International Conference On Education (ICE) (2008), där inkluderande undervisning beskrevs som *Framtidens väg*, presenterades ett antal huvudprinciper, bland annat följande:

- Beslutsfattare bör uppmärksamma att: *"inkluderande undervisning är en pågående process med målsättningen att erbjuda en kvalitativ utbildning för alla"*;
- Riktlinjer och verksamheter för utbildning bör syfta till: *"att främja skolkulturer och miljöer som är barnvänliga, ändamålsenliga för ett effektivt lärande och inkluderande alla barn"* (UNESCO, 2008).

I The UNESCO Policy Guidelines (2009) hävdas att: *"Inkluderande undervisning är en process som stärker utbildningssystemets kapacitet att nå alla lärande ... Ett 'inkluderande' utbildningssystem kan bara skapas om de ordinarie undervisningsmiljöerna blir mer inkluderande, det vill säga blir bättre på att undervisa alla barn i sina upptagningsområden"* (s. 8).

Dokumentet går ännu längre genom att påstå att: *"Inkludering på så vis kan ses som en process att agera för, och bemöta mångfalden av behov hos barn, ungdomar och vuxna genom ett ökat delaktighet i lärande, kultur, och samhällsliv, samt att förhindra exkludering inom*

³ Se: <http://www.un.org/disabilities/countries.asp?navid=17&pid=16> för aktuell information.

och från utbildning ... Att främja inkludering innebär att stimulera diskussion, uppmuntra positiva attityder och förbättra utbildning och sociala strukturer för att hantera nya krav i utbildningens struktur och styrning. Det innebär att förbättra både input, processer och miljöer för att fostra lärande både på individnivå och systemnivå för att stödja hela lärandeprocessen” (UNESCO, 2009, s. 7-9).

The Policy Guidelines lyfter fram följande förslag för inkluderande undervisning:

- Inkludering och kvalitet är ömsesidiga värden;
- Tillgänglighet och kvalitet är ömsesidigt förstärkande;
- Kvalitet och rättvisa är centrala begrepp för att garantera inkluderande undervisning.

Förslagen är grundläggande för de huvudprinciper som the Agency funnit i sina studier och som presenteras i följande avsnitt.

3. HUVUDPRINCIPER FÖR ATT FRÄMJA KVALITET I INKLUDERANDE UNDERVISNINGSMILJÖER

De riktlinjer som presenteras här har fokus på de aspekter av utbildningssystemen som the Agency har funnit avgörande för att främja kvalitet i den inkluderande undervisningen och stödja inkluderingen i de ordinarie undervisningsmiljöerna. Riktlinjerna har en bredd som sträcker sig från nationell lagstiftning till arbetet på skolnivå.

Även om den största delen av det Agency-material som använts för att identifiera riktlinjerna, hade inriktning på grundskolan, är det rimligt att dessa principer även är relevanta för andra sektorer och faser av det livslånga lärandet.

I genomgången av the Agency's studier från 2003 till idag, kan man urskilja sju sammanlänkade grupper av principer. De presenteras här i anslutning till de mer specifika riktlinjer som tycks krävas för ett effektivt genomförande.

Det övergripande målet för riktlinjerna är att *främja delaktigheten i inkluderande undervisning genom att tillhandahålla en kvalitativ undervisning*. Med detta i åtanke presenteras först de riktlinjer som direkt handlar om att bredda och öka delaktigheten. Även de övriga riktlinjer som presenteras arbetar indirekt mot detta mål.

En vidgad delaktighet för bättre utbildningsmöjligheter för alla

Målet för inkluderande undervisning är att ge en ökad tillgänglighet till utbildning, att främja full delaktighet och ge möjligheter för alla som riskerar att utestängas från utbildning, att utnyttja sin potential.

I fråga om att främja kvaliteten i den inkluderande undervisningen måste man understryka ett antal viktiga nyckelfaktorer:

- *Inkludering berör en vidare grupp elever än dem som identifierats ha behov av särskilt stöd i lärandet*. Det berör alla som riskerar att exkluderas från möjligheter till lärande, med resultatet att misslyckas i skolan;
- *Tillgång till de ordinarie undervisningsmiljöerna i sig, är inte tillräckligt*. Delaktighet innebär att aktivt delta i sådana aktiviteter för lärande som är meningsfulla för den enskilde.

Främjandet av positiva attityder i undervisningen är avgörande för en vidgad delaktighet. Föräldrars och lärares attityder till undervisningen för elever i behov av stöd, tycks till största del påverkas av personliga erfarenheter. Strategier och resurser måste därför introduceras för att påverka sådana attityder. För att sådana strategier ska vara effektiva måste man:

- *Säkerställa att alla lärare har utbildning* och känner sig kompetenta att ta ansvar för alla elevers lärande, oberoende av individuella behov;
- *Arbeta för att elever och deras föräldrar är delaktiga i pedagogiska beslut.* Detta innebär att elever ska delta i beslut som rör det egna lärandet och att man stödjer föräldrar att fatta beslut för sina (yngre) barn utifrån presenterade valmöjligheter.

För den enskilda elevens utbildning, verkar följande aspekter göra en avgörande skillnad för att nå målet om ökad delaktighet:

- *Synen på lärande som en process*, snarare än att sätta fokus på dess innehåll. Huvudmålet måste vara att utveckla färdigheter och inte bara att arbeta med teoretiska kunskaper;
- *Att utveckla personliga lärandestrategier*, där eleven upprättar, antecknar och utvärderar sina egna studiemål i samråd med sina lärare och familjer och får hjälp att utveckla ett strukturerat och självständigt inlärningsätt för att själva ta kontroll över sitt lärande;
- *Utvecklandet av individuella utvecklingsplaner eller liknande individualiserade program* för elever som kan kräva en mer specialiserad plan för sitt lärande (troligtvis med mer komplexa behov i lärandet). Individuella utvecklingsplaner bör upprättas för att maximera elevernas självständighet och engagemang i att upprätta mål för lärandet och för att främja samarbetet med föräldrar och familjer.

För att lyckas med inkludering krävs ett förhållningssätt till lärande som syftar till att möta den variation av behov som elever kan ha, utan diagnosticering och kategorisering. Det kräver strategier och förhållningssätt till lärande som kan komma alla elever till nytta:

- *Samarbetsinriktad undervisning* där lärare samarbetar i team med elever, föräldrar, kamrater, kollegor inom skolan och andra yrkesgrupper;

-
-
- *Samarbetsinriktat lärande* där eleverna hjälper varandra på olika sätt och ett system med flexibla och väl genomtänkta elevgrupperingar;
 - *Gemensam problemlösning*, med ett konsekvent förhållningssätt och ett positivt ledarskap klassrummet;
 - *Heterogena grupper* och ett mer flexibelt bemötande är nödvändigt och effektivt när det gäller att hantera mångfalden av behov hos eleverna i ett klassrum. Det innefattar tydliga mål, utvärdering och dokumentation, alternativa lärandestrategier, flexibla genomgångar och olika sätt att gruppera elever;
 - *Effektiva lärandestrategier* baserade på tydliga mål, alternativa sätt för lärande, flexibla instruktioner och tydlig återkoppling till elever;
 - *Bedömning* som stöder lärande och inte dömer eller får negativa konsekvenser för eleverna. Bedömning bör ha ett holistiskt/ ekologiskt förhållningssätt som inbegriper teoretiska, sociala och emotionella aspekter av lärandet samt tydligt beskriver nästa steg i lärandet.

Strategier för en ökad delaktighet i de ordinarie undervisningsmiljöerna kan inte genomföras isolerade från ett vidare skolperspektiv och hemmiljön. För att öka utbildningsmöjligheterna för alla elever, måste stödet till lärarna fungera. Här beskrivs ett antal sammanlänkade faktorer för ett gott lärarstöd.

Lärarytelse för inkludering

För att göra ett bra arbete i inkluderande miljöer, behöver lärare ha en positiv attityd, förhållningssätt, förmågor, kompetenser, kunskap och förståelse.

Det innebär att alla lärare i sin grundutbildning bör *förberedas att arbeta i inkluderande undervisningsmiljöer*. De behöver sedan också vidareutbildning och fortbildning för att utveckla den kunskap och kompetens de behöver för att förbättra sitt arbete.

Lärare behöver kunskap inom följande områden:

- *Differentiering*, att i samma klassrum möta en mångfald av elever och deras behov och samtidigt ge stöd åt enskilda elever;
- *Samarbete med föräldrar och familjer*,

- *Samarbete och teamwork* med kollegor inom skolan och andra yrkesgrupper.

Förutom grundutbildning i inkluderande arbetssätt, bör lärarutbildningen ge möjligheter till:

- *Utbildning av specialpedagoger* för att upprätthålla och utveckla specialistresurser för stöd till lärare i inkluderande undervisningsmiljöer;

- *Gemensam utbildning för olika yrkesgrupper* för att underlätta samarbete;

- *Utbildning för skolledare* att utveckla sitt ledarskap, både i fråga om kompetens och visioner, i syfte att främja inkluderande värderingar och verksamheter;

- *Utbildning för lärarutbildare* i inkluderande undervisning för att ge en god grund- och fortbildning som främjar kvalitet i den inkluderande undervisningen.

Organisationskultur och värdegrund som främjar inkludering

På skolnivå, eller i andra organisationer för utbildning, krävs en gemensam kultur eller värdegrund som vilar på en positiv attityd till att ta emot en mångfald av elever med olika behov av stöd i lärandet.

En sådan kultur:

- *Innefattar alla berörda*: elever, deras familjer, lärare, annan personal och aktörer i lokalsamhället;

- *Leds av skol- och utbildningsledare med visioner för inkludering*, genomtänkta idéer om skolutveckling, tillförlitlighet och ansvar för att möta en variation av behov.

Organisationskulturer som stöder inkludering resulterar i:

- Att man *undviker segregering* i alla former och främjar "en skola för alla" samt skapar jämlikhet i fråga om tillgång till utbildning;

- *Teamwork och öppenhet för samarbete* med föräldrar och andra yrkesgrupper;

- En syn på *variationen av behov som ett sätt att utveckla undervisningens kvalitet* i allmänhet, snarare än att sätta fokus på enskilda elever eller grupper.

Organisation av stödstrukturer som främjar inkludering

Stödstrukturer som verkar för inkludering, är mångsidiga och involverar ofta flera olika yrkesgrupper, förhållningssätt och arbetssätt. Etablerade stödstrukturer kan stödja inkludering, men också fungera som ett hinder för inkludering.

Stödstrukturer som främjar inkludering är:

- *Sammansatta av en rad olika yrkesgrupper, organisationer, resurscenter och specialistenheter* på lokal nivå. Stödstrukturer bör vara flexibla för att kunna möta olika behov i organisationer, hos enskilda och i familjer;
- *Samordnade både inom och mellan olika enheter* (för utbildning, hälsovård, socialtjänst eller liknande) *och personal i stödteam*;
- *Samordnade för att på bästa sätt ge stöd* i övergångar mellan olika faser i det livslånga lärandet (förskola, grund- och gymnasieskola, högskola och yrkesutbildning).

Stödstrukturer som använder ett mångprofessionellt förhållningssätt:

- *Integrerar kunskaper och perspektiv från olika discipliner* för att göra en helhetsbedömning av behov;
- *Har fokus på delaktighet*. Processer för beslut om stöd inte bara involverar, utan leds också allt mer av lärare i den ordinarie undervisningen, elever och deras föräldrar i samarbete med mångprofessionella team. Det kräver förändringar i både förhållningssätt och metoder hos specialistenheter.

Flexibla fördelningssystem som främjar inkludering

System och strukturer för fördelning av medel är fortfarande en av de mest avgörande faktorerna för att lyckas med inkludering. Begränsade eller obefintliga tillgångar kan hindra inkludering och lika möjligheter för elever i behov av särskilt stöd i lärandet.

För att fördelningen av resurser till utbildning ska främja och inte hindra inkludering, krävs att de riktlinjer som finns för finansieringssystemen:

- *Är flexibla, kraftfulla och ändamålsenliga i förhållande till elevers behov*;
- *Främjar samarbete mellan olika enheter för stöd*;

- *Garanterar samordning mellan regionala och nationella fördelningssystem.*

Flexibla fördelningssystem underlättar:

- *En decentraliserad fördelning av resurser* som möjliggör för lokala organisationer att stödja effektiva inkluderande verksamheter. Decentraliserade fördelningssystem är vanligtvis mer kostnads-effektiva och lyhörda för behoven på lokal nivå;

- *Möjligheter att finansiera förebyggande åtgärder* i undervisningen, liksom effektivt stöd för elever med uttalade behov av särskilt stöd i lärandet;

- *Möjligheter att finansiera arbete för inkludering med utgångspunkt i en rad olika faktorer*, inte bara diagnoser på enskilda elevers behov. Ett sådant förhållningssätt ger flexibilitet i förhållande till de behov som finns och de krav som den lokala och nationella kontexten ger.

Riktlinjer som främjar inkludering

För att främja kvalitet i den inkluderande undervisningen krävs tydliga riktlinjer. Målet om "en skola för alla" bör främjas i riktlinjer för undervisningen samt stödjas av skolans värdegrund och ledning, liksom av lärares arbete.

Riktlinjer som syftar till att främja kvalitet i den inkluderande undervisningen:

- Utgår från *internationella riktlinjer och initiativ*;

- Är tillräckligt *flexibla för att spegla lokala behov*;

- *Maximerar de faktorer som stöder inkludering* (vilka beskrivs ovan), för de enskilda eleverna och deras föräldrar, i lärares arbete och i skolan.

För att införa inkluderande undervisning, bör målen för riktlinjerna kommuniceras på ett effektivt sätt till alla delar av utbildningsorganisationen. Utbildningsledare på alla nivåer, nationell, regional, lokal, liksom inom organisationen, bör spela en viktig roll i tolkningen och genomförandet av de riktlinjer som ska främja kvalitet i de inkluderande undervisningsmiljöerna. Riktlinjerna bör omfatta attityder gentemot de elever som är i behov av särskilt stöd, och föreslå åtgärder för att möta dessa behov. Sådana riktlinjer:

- Beskriver *lärar- och skolorganisationen, samt vilka strukturer som ska användas och vilka nivåer för stöd och service som utlovas;*
- Beskriver det *stöd och den utbildning som krävs* för att dessa åtaganden ska kunna fullföljas.

Riktlinjer för att främja inkluderande undervisning och att enskilda elevers behov tillgodoses i alla delar av undervisningen ska vara *samordnade* över olika sektorer och enheter. Det innebär att:

- *Beslutsfattare på nationell och lokal nivå, inom utbildningsområdet, hälsovården och socialtjänsten, samarbetar* för att utforma riktlinjer och planer som ska underlätta och aktivt stödja ett inter-disciplinärt förhållningssätt i alla faser av det livslånga lärandet;
- *Flexibla ramverk som stöder inkluderande verksamheter används i alla delar av utbildningsområdet.* Inkluderingen av elever i behov av olika slags stöd i senare delen av grundskolan och gymnasiet, övergången från skola till arbetsliv, eftergymnasial utbildning, högre utbildning och vuxenutbildning bör få samma fokus som i undervisningen i förskola och tidigare delen av grundskolan;
- Riktlinjer med *målsättningen att underlätta utbyte av goda exempel, forskning och utveckling* av nya pedagogiska förhållningssätt, metoder och verktyg.

Medan det på kort sikt bör finnas uttalade separata handlingsplaner för inkluderande undervisning inom de allmänna riktlinjerna, bör inkludering på lång sikt vara en självklarhet i alla riktlinjer och strategier för undervisning.

Rutiner för uppföljning av riktlinjernas genomförande bör vara överenskomna och planeras redan då riktlinjerna utformas. Det innefattar att:

- *Identifiera lämpliga indikatorer* för översynen av utvecklingen av riktlinjer och verksamheter;
- *Främja samarbete mellan skolor, lokala beslutsfattare och föräldrar* för att garantera en bättre tillförlitlighet för de tjänster som tillhandahålls;
- *Etablera rutiner för utvärdering av kvaliteten i de tjänster som tillhandahålls* i skolan i allmänhet och
- *I synnerhet utvärdera riktlinjernas betydelse för lika möjligheter.*

Lagstiftning som främjar inkludering

All lagstiftning som kan påverka inkluderande undervisning bör tydligt ange inkludering som ett mål. Lagstiftning inom alla offentliga sektorer bör således leda till att de tjänster som tillhandahålls påskyndar utvecklingen och processer som verkar för inkluderande undervisning.

Särskilt viktigt är:

- *Lagstiftning som är "integrerad" över olika sektorer och leder till samstämmighet* mellan riktlinjer för inkluderande undervisning och andra riktlinjer;
- *Ett rättsligt ramverk som täcker inkluderande undervisning* inom alla sektorer och nivåer av utbildningen.

Heltäckande och samordnad lagstiftning som omfattar frågor som flexibilitet, mångfald och rättvisa i utbildningen. Det garanterar att riktlinjer, tillhandahållande och stöd är enhetliga i ett land eller region. Sådan lagstiftning grundar sig på:

- *Ett rättviseperspektiv* där enskilda elever (och deras familjer eller vårdnadshavare) kan få tillgång till de ordinarie undervisningsmiljöerna och det stöd som krävs på alla nivåer;
- *En överensstämmelse mellan nationell lagstiftning och internationella överenskommelser* och ställningstaganden om inkludering.

Sammanfattande kommentarer

Utifrån huvudbudskapet i the Agency's studier, kan man slå fast att ett fortsatt arbete för att främja inkludering i de olika länderna kommer att avspeglas i en minskning av antalet elever i helt avskilda (segregerade) undervisningsmiljöer i Europa.

De huvudprinciper som beskrivits i detta dokument är avgörande för att genomföra de systemförändringar som krävs för att främja kvaliteten i de inkluderande undervisningsmiljöerna.

4. MER INFORMATION

All information i detta dokument finns under *Key Principles* på the Agency's webbplats:

<http://www.european-agency.org/agency-projects/key-principles>

Där finns också:

- En evidensbaserad matris från the Agency's studier som stöder de principer som beskrivs i kapitel 3;
- Länkar eller material att ladda ner från alla the Agency's dokument och material som dokumentet refererar till.

Särskilda referenser till allt material som använts för att ta fram detta dokument redovisas nedan.

4.1 Källor, the Agency

Kyriazopoulou, M. och Weber, H. (red.) 2009. *Indikatorer – för utveckling av inkluderande undervisning i Europa*, Odense, Danmark: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C. J. W. (red.) 2003. *Special education across Europe in 2003: Trends in provision in 18 European countries*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C. J. W., Soriano, V. och Watkins, A. (red.) 2003. *Specialpedagogiskt stöd i Europeiska skolor: En tematisk sammanställning*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C. J. W. (red.) 2005. *Inkluderande undervisning och goda exempel*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C. J. W., Soriano, V. och Watkins, A. (red.) 2006. *Specialpedagogik i Europa (del II): Specialpedagogiskt stöd efter de sex första åren av grundskolan*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V. (red.) 2005. *Tidiga insatser för barn i behov av stöd: Analys av situationen i Europa – Sammanfattande rapport*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V. (red.) 2005. *Ungdomars syn på särskilt stöd: Resultat av en hearingen i Europaparlamentet – 3 november, 2003*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V. (red.) 2006. *Individuella planer som stöd för övergången från skola till arbetsliv*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V., Kyriazopoulou, M., Weber, H. och Grünberger, A. (red.) 2008. *Ungas röster: Att möta mångfald i utbildningen*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V., Grünberger, A. och Kyriazopoulou, M. (red.) 2009. *Mångfaldsfrågor och specialpedagogik: Barn och elever med funktionsnedsättning och utländsk bakgrund*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

Watkins, A. (red.) 2007. *Bedömning och inkludering: Riktlinjer och metoder*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

Watkins, A. och D'Alessio, S. (red.) 2009. *Bedömning och inkludering: Att förverkliga bedömning som främjar inkludering*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

Alla rapporter finns på upp till 21 språk, på the Agency's webbplats:
<http://www.european-agency.org/publications>

4.2 Övriga källor

Europakommissionen (DGXXII) 1996. *The Charter of Luxembourg*, Bryssel, Belgien

Europakommissionen 2007. *Communication from the Commission A coherent framework of indicators and benchmarks for monitoring progress towards the Lisbon objectives in education and training* (February 2007)

Europakommissionen 2007. *Progress towards the Lisbon objectives in Education and Training. Indicators and Benchmarks*, Brussels, Commission Staff Working Document, SEC (2007) 1284

Europarådet 2001. *Report from the Education Council to the European Council The concrete future objectives of education and training systems* (February 2001)

Europarådet 2009. *Council conclusions on a strategic framework for European co-operation in education and training ('ET 2020')*, Brussels (May 2009)

European Agency for Development in Special Needs Education 2007. *Lissabondeklarationen: Ungdomars syn på inkluderande undervisning*, finns tillgänglig online: <http://www.european-agency.org/publications/flyers/lisbon-declaration-young-people2019s-views-on-inclusive-education>

Europeiska Unionen 1990. *Resolution of the Council and the Ministers of Education meeting with the Council of 31 May 1990 concerning Integration of children and young people with disabilities into ordinary systems of education*, Official Journal C 162, 03/07/1990

Europeiska Unionen 1996. *Communication of the Commission on equality of opportunity for people with disabilities*, COM (96)406 final of 30 July 1996

Europeiska Unionen 1996. *Resolution on the human rights of disabled people*, Official Journal C 17, 22/10/1996

Europeiska Unionen 2001. *European Parliament Resolution on the Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Towards a barrier-free Europe for people with disabilities*, antagen den 4 mars 2001, (COM (2000) 284 – C5-0632/2000-2000/2296 (COS))

Europeiska Unionen 2003. *Council Resolution of 5 May 2003 on Equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training*, 2003/C 134/04, Official Journal C 134, 07/06/2003

Europeiska Unionen 2003. *Council Resolution of 15 July 2003 on promoting the employment and social integration of people with disabilities*, (2003/C 175/01)

Europeiska Unionen 2003. *European Parliament Resolution on the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – Towards a United Nations legally binding instrument to promote and protect the rights and dignity of persons with disabilities*, (COM(2003) 16 – 2003/2100 (INI))

Förenta Nationerna, FN 1948. *Universal Declaration of Human Rights*, available online: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

FN 1960. *Convention against Discrimination in Education*, tillgänglig online: <http://www2.ohchr.org/english/law/education.htm>

FN 1989. *Convention on the Rights of the Child*, tillgänglig online: <http://www.unicef.org/crc/>

FN 1993. *Standard Rules on the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities*, tillgänglig online: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>

FN 2005. *Convention on the Protection and Promotion of Diversity in Cultural Expression*, tillgänglig online: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

FN 2006. *Convention on Rights of People with Disabilities*, tillgänglig online: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

UNESCO 1994. *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*, Paris: UNESCO

UNESCO 2008. *'Inclusive Education: The Way of the Future', International Conference on Education, 48th session, Final Report*, Geneva: UNESCO

UNESCO 2009. *Policy Guidelines on Inclusion in Education*, Paris: UNESCO

Watkins, A. (red.) 2003. *Huvudprinciper för specialpedagogisk verksamhet – Underlag för beslutsfattare*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Watkins, A. (red.) 2009. *Special Needs Education – Country Data 2008*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

SV

Rapporten redogör för the Agency's studier från 2003 fram till idag. Den bygger vidare på den första rapporten "Huvudprinciper för specialpedagogisk verksamhet – Underlag för beslutsfattare" som byggde på organisationens studier fram till 2003.

Dokumentet har tagits fram av beslutsfattare inom utbildningsområdet i Europa för att ge andra beslutsfattare en sammanfattning av de viktigaste principerna för att främja kvalitet i inkluderande undervisningsmiljöer.

Rapporten lyfter fram de rekommendationer och riktlinjer som tycks vara avgörande för att stödja ett inkluderande förhållningssätt till lärande i de ordinarie undervisningsmiljöerna.

Till grund för riktlinjerna ligger principen att främja kvalitet i undervisningen för alla.

